

II. AKTUALNA TEMA

ŠTO SE DOGAĐA S PRERAĐIVAČKOM INDUSTRIJOM HRVATSKE

1. UVOD

Hrvatska već četiri godine uživa visok stupanj stabilnosti cijena i tečaja. Stabiliziranje ovih dvaju važnih činilaca gospodarske aktivnosti kojima se, u načelu, uklanjaju komercijalni rizici, bila je prva pretpostavka racionalnijeg poslovanja, poticanja štednje i investicija (posebno iz inozemstva), te općenito, pretpostavka učinkovitog restrukturiranja gospodarstva, oživljavanja privredne aktivnosti i opsežnijeg uključivanja u međunarodne gospodarske tokove. Druga važna pretpostavka, otklanjanje političkih rizika, postupno se ostvaruje i trebala bi u velikoj mjeri biti zadovoljena mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja.

Ove pozitivne tendencije, koje bi trebale rezultirati olakšanjem tranzicijskih problema i konsolidiranjem općih gospodarskih tokova, praćene su, međutim, vidljivim pogoršanjem ekonomske razmjene s inozemstvom. U protekle četiri godine deficit robne razmjene s inozemstvom naglo se povećavao: u 1994. g. iznosio je 969 mil \$, u 1995. 2,8 mlrd. \$, u 1996. 3,3 mlrd. \$, a u 1997. čak 4,8 mlrd. \$! Deficit se u četiri godine praktički upeterostručio, a pokrivenost uvoza izvozom pala ispod 50% (47,8%).

Deficiti robne razmjene s inozemstvom spadaju, inače, među strukturalna obilježja naše privrede i u pravilu su pokriveni suficitima razmjene uslugama. Zahvaljujući pozitivnom saldu razmjene uslugama, saldo

platne bilance u 1994. bio je pozitivan. No, zbog poraslog deficita robne razmjene, u 1995. se pojavio deficit i u platnoj bilanci od 1,7 mlrd. \$, u 1996. deficit je iznosio 1,5 mlrd \$, a u 1997. će vjerojatno biti oko 2 mlrd. \$. (Sadašnja metodološka revizija konstrukcije platne bilance Hrvatske će donekle smanjiti navedene razine, ali neće bitnije utjecati na tendencije.) Ovakva kretanja, koja impliciraju i odgovarajući rast zaduženosti prema inozemstvu, mogu se uskoro javiti kao prijetnja održanju stabilnosti tečaja i cijena te prepreka očekivanom življem prilivu kapitala iz inozemstva i otpočinjanju toliko neophodnog investicijskog zamaha.

Promatrajući sasvim statistički, rast deficita robne razmjene s inozemstvom posljedica je ne samo visokih stopa rasta uvoza već i nadasve stagnantnosti izvoza robe. Prosječna godišnja stopa rasta izvoza robe (dolarske vrijednosti) u razdoblju 1994-1997 iznosila je 2,8% (pri čemu su stope rasta u posljednje dvije godine bile negativne: -2,6% u 1996. i -3,8% u 1997.), a prosječna godišnja stopa rasta uvoza u istom razdoblju iznosila je 19,1%.

2. VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA I PROMJENE MEĐUVALUTNIH ODNOSA

Na tako nepovoljna kretanja dolarskih vrijednosti uvoza i izvoza robe u promatranom razdoblju utjecao je cijeli niz činilaca, među koje treba navesti i: (a) promjene u valutnoj strukturi robne razmjene Hrvatske te (b) promjene u međuvalutnim odnosima. U svega četiri godine, 1994-1997, zastupljenost njemačke marke porasla je u izvozu Hrvatske s 38,3% na 49,9%, a u uvozu s 40,4% na 47,7%. Istovremeno, udio američkog dolara smanjio se u izvozu s 28,1% na 26,7%, a u uvozu s 26,5% na 22,1%.¹ Takve promjene u valutnoj strukturi imale su, zbog

---

¹ Izvor: Radni materijali DZS.

aprecijacije dolara u odnosu i na kunu i na DEM, te aprecijacije kune u odnosu na DEM, nepovoljne i statističke i stvarne posljedice. To je posebno slučaj u 1997. kad je dolar aprecirao u odnosu na kunu za čitavih 13,4%, a kuna u odnosu na marku za 1,7%. Da se nije mjenjala ranija valutna struktura međunarodne razmjene ili da se povećao udio dolara, u uvjetima jačanja dolara u odnosu na ostale valute, statistika dolarske vrijednosti izvoza bila bi, posebno u 1997., povoljnija, a zadovoljstvo izvoznika veće. No, na tu vrstu međuvalutnih odnosa nemoguće je utjecati. Uzimajući u obzir valutnu strukturu i međuvalutne odnose, moguće je međutim procijeniti promjene uvjeta razmjene (vidi Tablicu 1).

Iz Tablice je vidljivo, da je zbog promjene međuvalutnih tečajeva te jačanja američkog dolara, posebno u 1997., došlo do znatnog raskoraka između kunskih i dolarskih vrijednosti uvoza i izvoza. (U toj razlici sadržan je i utjecaj promjene stvarnih uvoznih i izvoznih cijena i utjecaj promjene međuvalutnih odnosa.) Da je dolar npr. zadržao razinu iz 1996. dolarska vrijednost izvoza bi bila veća ali bi znatno veća bila i dolarska vrijednost uvoza. Per saldo, uvjeti razmjene su se u 1995, u odnosu na prethodnu godinu pogoršali, a u 1996. i, posebno, 1997. poboljšali.

No, bez obzira na promjene međuvalutnih odnosa koji, sami za sebe, kvare statističku sliku robne razmjene, ostaje ocjena da je izvoz robe stagnantan. Budući da je **prerađivačka industrija - glavni izvoznik robe** (na nju otpada preko 95% izvoza robe Hrvatske), mora se postaviti pitanje, **koji su osnovni uzroci stagnantnosti izvoza proizvoda prerađivačke industrije**. Proces privatizacije i restrukturiranja, bez obzira na tranzicijsku krizu koja ipak mora biti privremeni fenomen, trebao bi voditi rastu efikasnosti proizvodnje, konkurentnosti i izvoza. Ne obrnuto. Ne traje li tranzicijsko prilagođavanje u prerađivačkoj industriji suviše dugo? Da li je oživljavanje proizvodnje u posljednje dvije godine znak da je došlo do zaokreta prema višim stopama rasta ili je to tek epizoda u produženoj tranziciji?

Tablica 1.
**AGREGATNI INDEKSI KRETANJA IZVOZA I UVOZA
 HRVATSKE U RAZDOBLJU 1995-1997.**

		1995/1994.	1996/1995.	1997/1996.
1.	IZVOZ			
	a. Indeksi vrijednosti u \$	108,7	97,4	96,2
	b. Indeksi cijena	119,5	103,5	100,8
	c. Indeksi vrijednosti u HRK	95,3	100,9	108,5
2.	UVOZ			
	a. Indeks vrijednosti u \$	143,6	103,7	111,7
	b. Indeks cijena	122,0	102,2	96,6
	c. Indeks vrijednosti u HRK	126,0	107,8	132,8
3.	UVJETI RAZMJENE	97,8	101,3	104,3

Izvor: DZS, prethodni podaci.

3. PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA I TRANZICIJA

Prerađivačka industrija u odnosu na razne druge djelatnosti ima sasvim sigurno neka vrlo specifična obilježja. Proizvodi prerađivačke industrije praktički su u cjelosti predmet međunarodne razmjene, i stoga su u otvorenoj privredi njihova tehnološka obilježja, kvaliteta i cijena predmet stalnog testiranja i na domaćem i na svjetskom tržištu. Po tome se prerađivačka industrija razlikuje od nekih drugih važnih sektora narodnoga gospodarstva (posebno velikog dijela usluga), čiji se proizvodi po prirodi stvari mogu realizirati samo na domaćem tržištu. U netržišnom ambijentu bivših socijalističkih sustava, domaća prerađivačka industrija bila je okružena visokim bedemima zaštite, a izvoz podupiran raznim državnim intervencijama. Prelazak na tržišne principe poslovanja (maksimiranje profita) u uvjetima smanjivanja zaštitnih barijera i izlaganja konkurenciji na svjetskom tržištu, postavio je pred nosioce odlučivanja na mikroekonomskoj razini, dakle nove privatne vlasnike i poduzetnike, veoma velike zahtjeva. Prilagođavanje tržišnom poslovanju

i otvorenosti (to znači i "tvrdom budžetskom ograničenju") mora se ostvariti u uvjetima kad se tek izgrađuju tržišne institucije, a paralelno se obrazuju ljudi koji bi njima morali upravljati (često su to isti oni koji su naučili upravljati u netržišnom ambijentu) u uvjetima socijalnih teškoća i postojanja raznih rizika koji otežavaju priliv svježeg kapitala i znanja iz inozemstva. Za zemlju s niskom domaćom štednjom i bez potrebnog priliva kapitala iz inozemstva to znači prilagođavanje u uvjetima stagnantnosti. Ukoliko je sklonost potrošnji u takvim okolnostima neprimjereno velika, (bez obzira što to u usporednom smislu mogu biti i vrlo skromni potrošački standardi), štednja će biti još niža, a stagnantnost proizvodnje naglašenija. Posebno je pitanje da li su novi privatni vlasnici, bar u kritičnoj mjeri, doista i poduzetnici koji žele i mogu uspješno restrukturirati firme i osigurati dugoročni razvitak ili se vode prvenstveno motivima kratkoročnog maksimiranja dobiti. Sve te okolnosti stvaraju ambijent koji nije tipičan za vođenje standardne tržišne makroekonomske politike. (Javlja se razni paradoksi kao npr.: stabilnost cijena - visoke kamatne stope; rast deficita platne bilance - rast precjenjenosti domaće valute, rast nezaposlenosti - rast realnih plaća i sl.) Da li je u takvim uvjetima stabilnost cijena i tečaja dovoljna pretpostavka za učinkovito djelovanje "nevidljive ruke" ili je uz njih potrebna još i aktivna koordinacija makroekonomske i mikroekonomske razine odlučivanja s jasno naznačenim ciljevima i redoslijedom njihova ostvarivanja?

Stagnantnost izvoza robe zahtijeva vrlo pažljivu analizu procesa koji se sada događaju u prerađivačkoj industriji. U tom smislu javljaju se pitanja: da li u tranzicijskom restrukturiranju kojem je prethodila dužnička kriza, gubitak tržišta, ratna razaranja, vlasnička transformacija i sl., makroekonomska politika daje zadovoljavajuće signale mikroekonomskom odlučivanju. Da li Hrvatska gubi izvozni potencijal industrije, odnosno, da li i pod kojim pretpostavkama prerađivačka industrija može povećati proizvodnju i izvoz svojih proizvoda. Radi se o izuzetno ozbiljnom pitanju. Ne samo stoga što je Hrvatska imala i još uvijek ima diverzificiranu industrijsku strukturu i obrazovanu radnu snagu

(čija bi erozija uslijed predugog ili neučinkovitog restrukturiranja mogla prouzročiti znatne i kratkoročne i dugoročne društvene štete), već i stoga što u razvojnoj strategiji ne može svoje mjesto u međunarodnoj razmjeni tražiti samo ili pretežno u izvozu usluga (turizam i donekle prijevoz). Iskustvo Grčke, uz sve prednosti koje uživa kao članica EU, daje uvjerljive argumente za takav zaključak.

U nastavku ovog rada posvetiti ćemo stoga pažnju raznim obilježjima funkcioniranja prerađivačke industrije Hrvatske. Posebna pažnja biti će posvećena četverogodišnjem razdoblju 1994-1997. u kojem su stabilnost cijena i tečaja morali pružati parametre za učinkovito restrukturiranje i dugoročnije odlučivanje na mikroekonomskoj razini; ili bi to tako barem trebalo pretpostaviti. To je, uostalom, već i dovoljno dugo razdoblje da se uspostave određene tendencije na temelju kojih se mogu izvoditi zaključci o njihovim pravcima.

4. OPĆE TENDENCIJE AKTIVNOSTI PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE HRVATSKE

Tranzicijska kriza i agresija na Hrvatsku izazvali su u prvoj polovici 90-ih snažnu kontrakciju ukupne privredne aktivnosti i smanjenje BDP-a. Pri tome je smanjenje aktivnosti prerađivačke industrije bilo i dublje i duže od kontrakcije BDP-a. Razloge za to treba tražiti ne samo u fizičkim štetama koje je izazvala agresija na Hrvatsku, već i okolnostima koje su nepovoljno djelovale na tu izuzetno otvorenu i za malu zemlju nužno izvozno orijentiranu privrednu aktivnost: BDP Hrvatske smanjio se je u razdoblju 1990-1993. za više od 30% da bi 1994. došlo do zaokreta i postepenog oživljavanja: stopa realnog rasta BDP iznosila je u 1994. 0,6%, u 1995. 1,7%, u 1996. 4,2%, a prema prethodnim podacima stopa rasta u 1997. iznosi 6,5%. Fizički obujam proizvodnje prerađivačke industrije opada, međutim, do 1995. kad dosiže polovinu razine iz 1990. (53,2%) i tek zatim pokazuje blago oživljavanje: 1,3% u 1996. i 3,9% u

1997. godini.² Zbog takvih kretanja, a i bržeg rasta nekih drugih (prvenstveno uslužnih) djelatnosti udio sektora Industrija i rudarstvo (čiji najveći dio predstavlja prerađivačka industrija) u BDP-u Hrvatske se tijekom 90-ih stalno smanjivao: sa 26,0% u 1990. na 20,3% 1996. ili za oko 6 postotnih poena³.

Jasno je, da je takav pad proizvodnje prerađivačke industrije, koja generira daleko najveći dio izvoza robe, determinirao i smanjenje izvoznih mogućnosti Hrvatske u cjelini. Konsekventno, rast izvoznih mogućnosti Hrvatske zavisi u prvom redu o oživljavanju proizvodnje prerađivačke industrije. To oživljavanje, naravno, ne mora i ne treba značiti obnavljanje ranije proizvodne strukture. Fleksibilnost industrijske radne snage sastoji se u tom da se uz, eventualno dodatno obrazovanje, može brzo prilagoditi zapošljavanju u novim djelatnostima (to je uostalom pokazao i proces prilagođavanja zemalja koje su ulazile u članstvo EU). Za to su kod nas potrebne nove investicije, ali i ostvarenje niza drugih pretpostavki; među njima posebno:

- (a) uspješno restrukturiranje; tu spada ponajprije uspješna vlasnička transformacija s rezultirajućim povećanjem profitabilnosti, modernizacijom i rastom konkurentnosti, te
- (b) supstitucija "izgubljenih" tržišta novim tržištima koji bi uz rast domaće otvarali prostor rastu izvozne potražnje. Otuda jedino i mogu doći poticaji dugoročnom ubrzanju rasta.

Koliko se je od tih pretpostavki do sada ostvarilo?

---

² Vidi Tablicu 1. u Prilogu. Treba napomenuti da prerađivačka industrija koja je predmet ove analize, prema novoj klasifikaciji čini dio sektora "Industrija i rudarstvo".

³ Vidi Tablicu 2 u Prilogu.

Proces privatizacije je zastao. Najveći dio velikih javnih poduzeća koji mogu biti nosioci rasta, ali su i opterećeni raznim problemima, još nije privatiziran. Učinci privatizacije u srednjim poduzećima ne daju, bar u prosjeku, još vidljive rezultate. Ekspanzija se zapaža tek kod veoma malih firmi. Domaća štednja je niska, a priliv kapitala iz inozemstva zaostaje za nekim drugim, susjednim tranzicijskim zemljama. Konačno, Hrvatska se do sada nije uspjela dogovoriti sa širim krugom zemalja o ulasku u zonu slobodne trgovine. U stvari, taj proces je na samom početku. Primjer Slovenije, međutim, pokazuje kako povećanje dostupnih tržišta npr. putem zaključivanja ugovora o zoni slobodne trgovine (zemlje CEFTA-e su ovdje svakako najbliži i najpoželjniji partner) pozitivno utječe na poticanje izvoza, odnosno, rast izvoznih mogućnosti.

Proces restrukturiranja je, međutim, kod nas, uz sva ograničenja koja postoje, nesumnjivo u tijeku. Na to upućuju mnogi indikatori. U razdoblju smanjivanja industrijske proizvodnje brže se smanjivala zaposlenost, pa je rezultat bio - rast proizvodnosti rada. Ta tendencija se je nastavila i nakon početka oživljavanja proizvodnje u 1995. U razdoblju 1994 - (X)1997. zaposlenost se u prerađivačkoj industriji smanjila s 333.367 na 285.295 ili za 24,5%⁴. Kao posljedica, proizvodnost rada, mjerena odnosom ukupnog prihoda i zaposlenih, porasla je u razdoblju 1994-1996. za 33,9%. Ova svakako pozitivna tendencija rasta proizvodnosti rada bila je, međutim, praćena mnogo bržim rastom bruto plaća. U razdoblju VI mj. 1994 - XII mj. 1996. bruto plaće (u privredi) porasle su s 2.072 kune na 3.340 kuna ili za 64,6%, što je gotovo dvostruko više od porasta proizvodnosti rada. Takav rast troškova rada morao je djelovati na povećanje troškova proizvodnje, (i smanjenje dobiti ili rast gubitaka) na implicitni rast precjenjenosti domaće valute i smanjenje konkurentnosti na svjetskom tržištu. S druge strane, u promatranom razdoblju je u grupi malih firmi (do 20 zaposlenih) došlo do rasta zaposlenosti. U toj grupi se broj zaposlenih povećao s 11.773 u

---

⁴ Vidi Tablicu 3. u Prilogu.

1993. na 20.525 u 1996. ili za 8.750. No, prosječni broj zaposlenih u toj grupi iznosio je svega 2,4 u 1993. i 2,7 po firmi u 1996.⁵ pa treba zaključiti da se radi o veoma malim firmama s premalim utjecajem na proizvodnju u cjelini.

Među obilježja tranzicijskog restrukturiranja spadaju i gubici u poslovanju. Prema podacima ZAP-a, u 1995. su samo 4 od 14 grana prerađivačke industrije imale pozitivnu dobit, a u 1996. samo 3 grane. Kod ostalih su gubici bili veći od dobiti⁶. Rast gubitaka svakako smanjuje mogućnosti investiranja, a nesumnjivo utječe i na rast dospjelih, a nenaplativih potraživanja. Ovdje vrijedi i obrat - nemogućnost naplate potraživanja može utjecati na rast gubitaka. Nadalje, prema rezultatima investicijskog testa⁷ provedenog sredinom prošle godine, bruto investicije u prerađivačkoj industriji u 1995. i 1996. bile su ispod razine amortizacije. Proces dezinvestiranja koji se javio nakon dužničke krize početkom osamdesetih i ratnih razaranja početkom devedesetih godina, nastavio se očito i dalje. Tek u 1997. moglo bi, prema investicijskom testu, doći do većeg porasta investicija.

Konačno, treba napomenuti da je koncentracija ponude u pojedinim granama prerađivačke industrije veoma velika (na relativno mali broj firmi otpada veliki udio u ukupnom prihodu i izvozu), a u razdoblju 1994-1996. koncentracija ponude je i dalje rasla. Tako je npr. na prvih 10% po veličini firmi u prerađivačkoj industriji otpadalo 1994. godine 75,5% ukupnog prihoda, 67,13% zaposlenosti i 76,81% dobiti, a 1996. 77,09% ukupnog prihoda, 69,56% zaposlenih i 80,39% dobiti. Još viši su udjeli prvih 10, odnosno, 20 firmi u izvozu⁸. Kod nas, naravno, nema

---

⁵ Izvor: Podaci ZAP-a iz završnih računa.

⁶ Vidi Tablice 8 i 9 u Prilogu.

⁷ Vidi Privredni vjesnik od 05.01.1998., "Tko, zašto i koliko investira".

⁸ Vidi Tablicu 5. i 6. u Prilogu.

velikih firmi koje bi svojom reputacijom i položajem osiguravale stabilnost poslovanja na domaćem i svjetskom tržištu. Visoka koncentracija ponude više je svojevrsno nasljeđe socijalizma u kojem je nedostajalo (zbog vlasničkih i drugih razloga) malih i srednjih firmi. Zbog toga, uočena sklonost prema rastu koncentracije traži dodatna istraživanja. Prethodno bi se ipak moglo zaključiti da, osim bržeg rasta vrlo malih firmi, u sadašnjem razdoblju restrukturiranja očito nedostaje rast srednjih firmi koje bi u Porterovom smislu povećavale konkurentnost ukupne industrijske aktivnosti.⁹ Osim toga, može se pretpostaviti da visoka koncentracija ponude čini rast privredne aktivnosti i izvoza vrlo osjetljivim na kvalitetu privatizacije.

Ovakva kretanja nisu, naravno, uniformno raspoređena među pojedinim granama. U nastavku ćemo stoga razmotriti razne pokazatelje koji ocrtavaju tranzicijska previranja, pri čemu ćemo posebnu pažnju posvetiti obilježjima grana - najvažnijih izvoznika prerađivačke industrije.

5. NAJVAŽNIJE IZVOZNE GRANE PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

U Tablici 2 poredane su grane prerađivačke industrije prema udjelu u ukupnom izvozu prerađivačke industrije u 1994. godini. I ovdje se zapaža dosta visoka koncentracija izvoza. Na četiri najzastupljenije grane otpada polovica izvoza prerađivačke industrije u razdoblju 1994-1997. Na prvom mjestu nalazi se Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda (18,2% ukupnog izvoza) slijede Proizvodnja kemikalija i kem. proizvoda (12,9%), Proizvodnja hrane i pića i duh. proizvoda (9,6%) te Proizvodnja koksa i naft. derivata, u stvari INA, (s 9,1% ukupnog izvoza). Visoka zastupljenost proizvoda ovih grana u izvozu ne znači, međutim, da su te grane podjednako izvozno orijentirane. Ako podemo od

---

⁹ Vidi M. Porter, *Competitive Advantages of Nations*.

pretpostavke da su **izvozno orijentirane grane one čiji je udio u izvozu prerađivačke industrije veći od udjela u ukupnom prihodu prerađivačke industrije**, onda od navedene četiri grane tom kriteriju odgovaraju samo dvije: Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda i Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda. Proizvodnja hrane, pića i duh. proizvoda i Proizvodnja koksa i naft. derivata su dvije po ukupnom prihodu najveće grane prerađivačke industrije s značajnim izvozom, ali ipak više orijentirane na domaće tržište nego na izvoz. Od ostalih grana koje imaju viši udio u izvozu nego u ukupnom prihodu treba spomenuti: Proizvodnju prometnih sredstava (8,5% udjela u ukupnom izvozu prerađivačke industrije u 1994.), Proizvodnju kože i proizvoda od kože (7,4%) Proizvodnju elektr. i optičke opreme (6,4%) i Ostalu prerađ. ind. DN (4,6%). Na te grane otpadalo je 1994. g. 76,8%, a 1997. 75,7% ukupnog izvoza prerađivačke industrije.

U nastavku ćemo izložiti neke pokazatelje poslovanja tih grana na temelju kojih se mogu izvući određeni zaključci o prirodi restrukturiranja u prvim godinama stabilnosti cijena i tečaja. Razdoblje je, naravno, kratko; potpuni podaci raspoloživi su samo za 1995. i 1996. a djelomično i za 1997. Radi se o slijedećim pokazateljima:

- (a) Indeks rasta fizičkog obujma proizvodnje (izvor: DZS)
- (b) Indeks rasta zaposlenosti (izvor: ZAP)
- (c) Indeks rasta izvoza - dolarske vrijednosti (izvor: DZS)
- (d) Neto dobit poslije oporezivanja (izvor: ZAP)
- (e) Amortizacija (izvor: ZAP)¹⁰
- (f) Investicije (izvor: investicijski test)
- (g) Investicije po zaposlenom (izvor: investicijski test)

Razmotrit ćemo grane prerađivačke industrije onim redoslijedom kako su zastupljene u izvozu.

---

¹⁰ Vidi Tablicu 7. u Prilogu.

Tablica 2.
IZVOZ I UKUPNI PRIHOD GRANA PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE
- RANGIRANJE PREMA UDJELU U IZVOZU 1994.

	IZVOZ*										UKUPNI PRIHOD**			
	1994.	%	1995.	%	1996.	%	1997.	%	1994.	%	1995.	%	1996.	%
DB Proiz. tekst. i tekst. proizvoda	748,4	18,2	788,7	17,7	736,9	17,0	717,2	17,3	4604,2	7,3	4700,2	6,8	4577,2	5,9
DG Proiz. kemikalija i kem. proiz.	528,8	12,9	777,7	17,4	619,9	14,3	543,0	13,1	6417,7	10,2	8045,0	11,7	8554,0	11,1
DA Proiz. hrane, pića i duh. proizv.	393,7	9,6	416,6	9,3	444,0	10,2	473,8	11,4	15366,6	24,4	18.295,2	26,6	19.064,4	24,8
DF Proizv. koksa, naft. derivata	377,1	9,2	373,1	8,4	381,2	8,8	380,3	9,2	10.772,8	17,1	9.499,8	13,8	10.105,7	13,1
DM Proizv. prometn. sredst.	349,5	8,5	329,2	7,4	478,7	11,0	246,7	5,9	4.090,3	6,5	2.151,3	3,1	3.980,5	5,2
DC Proizv. kože i proizvod od kože	303,3	7,4	253,4	5,7	251,3	5,8	262,7	6,3	721,1	1,1	1.095,4	1,6	1.049,7	1,4
DL Proizv. elektr. i opt. opreme	263,9	6,4	316,5	7,1	340,2	7,8	357,9	8,6	4.621,7	7,3	4.248,6	6,2	5.598,4	7,3
DJ Proizv. metala i proizvod od metala	223,6	5,4	250,8	5,5	207,6	5,5	257,5	6,2	4.815,9	7,6	4.314,6	6,3	6.122,7	7,9
DD Proizv. drva i proizvod od drva	196,9	4,8	213,6	4,7	204,5	4,7	247,4	6,0	1.945,0	3,1	2.012,4	2,9	2.331,4	3,0
DN Ostala prerad. industr. DN	189,4	4,6	202,7	4,4	157,8	3,6	163,5	3,9	2.204,7	3,5	1.947,0	2,8	2.680,1	3,5
DK Proizv. strojeva i uređaja DN	160,4	3,9	180,8	4,0	184,6	4,2	181,9	4,5	2.011,7	3,7	1.492,2	2,2	2.883,8	3,0
DE Proizv. papira, izdavašt. i tisak	141,1	3,4	136,3	3,1	85,1	2,0	92,7	2,2	3.289,9	5,2	6.374,7	9,3	3.879,9	5,0
DI Proizv. ostalih nemet. miner. pr.	135,2	3,3	135,4	3,0	141,7	3,3	138,7	3,3	2.914,5	4,6	2.444,3	3,6	3.646,0	4,7
DH Proizv. proizvod od gume i plast.	96,3	2,3	86,0	1,9	70,3	1,6	82,0	2,0	1.816,2	2,9	2.135,0	3,1	2.503,0	3,3
D PRERAĐIVAČKA IND.	4.107,6	100,0	4.460,8	100,0	4.334,0	100,0	4.145,4	100,0	62.892,3	100,0	68.745,3	100,0	76.976,8	100,0

Izvor: za izvoz: Državni zavod za statistiku, Zagreb; za ukupni prihod, ZAP

* U mil. US \$

** U mil. kuna

5.1. DB Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	92,0	86,4	103,6
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	96,3	89,2	91,9
(c)	Indeks rasta izvoza	105,4	93,4	97,3

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporez. (mil. kuna)	+166,6	-427,0
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	252,7	229,0
(f)	Investicije (mil. kuna)	115,7	151,1
(g)	Investicije po zaposl. (u kunama)	2.121,0	3.100,0

Kretanja pokazatelja za ovu granu sugeriraju zaključak o stagnantnosti ili opadanju: u posljednje tri godine opadaju naime i izvoz i fizički obujam proizvodnje (s blagim porastom u 1997.); neto dobit poslije oporezivanja prešla je iz pozitivnog područja u 1995. u negativno područje u 1996. Investicije su u obje godine ispod razine amortizacije, a investicije po zaposlenom osjetno ispod prosjeka za cijelu prerađivačku industriju: 11.450 kuna u 1995. i 10.920 kuna u 1996. godini.

5.2. DG Proizvodnja kemikalija, kem. proizvoda i umjetnih vlakana

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	101,8	97,6	99,5
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	102,0	95,3	88,9
(c)	Indeks rasta izvoza	147,1	79,7	87,6

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporez. (mil. kuna)	+215,9	+593,7
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	597,8	423,2
(f)	Investicije (mil. kuna)	303,8	404,8
(g)	Investicije po zaposl. (u kunama)	14.450,0	20.170,0

U ovoj grani, nakon uspona u 1995. dolazi do stagnacije obujma proizvodnje, pada zaposlenosti i pada izvoza. No, neto dobit poslije oporezivanja u obje godine je pozitivna, investicije po zaposlenom su osjetno iznad prosjeka industrije, a i ukupne investicije su se približile amortizaciji u 1996. godini.

5.3. DA Proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	102,4	103,2	93,1
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	103,0	98,2	101,0
(c)	Indeks rasta izvoza	104,6	93,4	96,6

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporez. (mil. kuna)	+166,6	-427,0
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	883,2	959,2
(f)	Investicije (mil. kuna)	1.097,3	908,6
(g)	Investicije po zaposl. (u kunama)	21.410,0	18.060,0

Proizvodnja hrane, pića i duh proizvoda najveća je grana po udjelu u ukupnom prihodu prerađivačke industrije, a i u izvozu ima znatan udio (treće mjesto). Ipak, u većoj je mjeri orijentirana na domaće tržište (udio u ukupnom prihodu industrije više je nego dvostruko veći od udjela u

izvozu industrije). U 1995. i 1996. bilježila je rast fizičkog obujma proizvodnje, a u 1997., dosta naglašen pad. I kod izvoza je, nakon 1995. u kojoj se bilježi rast, došlo do opadanja u 1996. i 1997. Dobit je u 1995. bila pozitivna, a investicije osjetno iznad amortizacije. U 1996. je dobit prešla u negativno područje, a i investicije su se smanjile ispod razine amortizacije. Ipak, investicije po zaposlenom su daleko iznad prosjeka cijele industrije u obje promatrane godine. Zaposlenost nije vidljivije smanjena.

5.4. DF Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nukl. goriva

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	114,9	96,0	84,6
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	98,0	97,9	100,3
(c)	Indeks rasta izvoza	98,9	102,2	99,8

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporez. (mil. kuna)	-1.203,3	-2.124,5
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	1.596,6	899,5
(f)	Investicije (mil. kuna)	305,4	575,4
(g)	Investicije po zaposlenom (u kunama)	17.280,0	33.240,0

Ovdje se radi o sasvim specifičnoj grani, koja se sastoji iz jedne firme, INA-e. Iako u izvozu zauzima četvrto mjesto i ova je grana više orijentirana prema domaćem tržištu nego prema izvozu. Zapaža se, nakon porasta u 1995., pad fizičkog obujma proizvodnje i stagnantnost izvoza u 1996. i 1997. Grana bilježi rekordne gubitke - preko četvrtine i preko polovice svih gubitaka prerađivačke industrije u 1995. i 1996. godini. Investicije su ispod amortizacije, ali po zaposlenom se nalaze u samom vrhu investiranja u prerađivačkoj industriji.

5.5. DM Proizvodnja prometnih sredstava

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	99,5	120,8	126,2
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	81,8	111,8	86,9
(c)	Indeks rasta izvoza	94,2	145,4	51,5

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporez. (mil. kuna)	-1.435,5	-1.098,4
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	211,1	226,8
(f)	Investicije (mil. kuna)	39,2	63,3
(g)	Investicije po zaposl. (u kunama)	2.220,0	3.210,0

Ovo je grana s očito burnim procesima restrukturiranja. Opažaju se, za kratki rok, veoma naglašene promjene u zaposlenosti, proizvodnji i izvozu. Druga je po veličini gubitaka u obje promatrane godine; investicije su osjetno ispod amortizacije, a investicije po zaposlenom pri samom dnu ovog pokazatelja.

5.6. DC Proizvodnja kože i proizvoda od kože

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeksi rasta fiz.obujma proizvodnje	78,9	87,2	93,3
(b)	Indeksi rasta zaposlenosti	94,0	124,8	83,2
(c)	Indeksi rasta izvoza	83,5	99,2	104,5

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporezivanja (mil. kuna)	-105,3	-69,6
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	53,9	51,5
(f)	Investicije (mil. kuna)	23,1	25,8
(g)	Investicije po zaposlenom (u kunama)	1.560,0	1.400,0

Proizvodnja kože i proizvoda od kože je grana s najmanjim udjelom u ukupnom prihodu prerađivačke industrije (1,1% u 1994. odnosno, 1,4% u 1996), a s prilično respektabilnim udjelom u izvozu: 7,4% u 1994. odnosno, 6,3% u 1997. Radi se očito o vrlo izvezno orijentiranoj grani. No, reklo bi se da ta grana nestaje. Fizički obujam proizvodnje smanjio se je najviše od svih grana prerađivačke industrije i u 1997. je iznosio tek nešto više od četvrtine razine iz 1990. godine. I ovdje su prisutni gubici, iako su se u 1996. u odnosu na prethodnu godinu prepолоvili. Investicije su na približno polovici amortizacije, a investicije po zaposlenom su najniže u prerađivačkoj industriji.

5.7. DL Proizvodnja električne i optičke opreme

lančani indeksi

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	103,6	104,6	108,1
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	89,3	95,3	107,1
(c)	Indeks rasta izvoza	119,9	107,5	105,2

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporezivanja (mil. kuna)	+37,3	+85,6
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	238,4	251,2
(f)	Investicije (mil. kuna)	246,8	222,4
(g)	Investicije po zaposlenom (u kunama)	10.980,0	10.460,0

Za ovu granu bi se, jedinu među promatranim granama prerađivačke industrije, moglo reći da u njoj vladaju pozitivni elementi restrukturiranja. U sve tri promatrane godine zabilježila je relativno visoke stope rasta fizičkog obujma proizvodnje, nakon početnog opadanja zaposlenost je počela rasti, uočljiv je rast proizvodnosti rada, ima visoke stope rasta izvoza, dobit ima pozitivni predznak, investicije su bile više ili bar na razini amortizacije, a investicije po zaposlenom su na prosjeku investicija za cijelu prerađivačku industriju.

5.8. DD Prerada drva i proizvodi od drva

		1995.	1996.	1997.
(a)	Indeks rasta fiz.obujma proizvodnje	92,6	107,3	114,4
(b)	Indeks rasta zaposlenosti	93,7	93,5	92,7
(c)	Indeks rasta izvoza	108,5	95,7	121,0

		1995.	1996.
(d)	Neto dobit poslije oporezivanja (mil. kuna)	-114,5	-46,9
(e)	Amortizacija (mil. kuna)	117,8	107,7
(f)	Investicije (mil. kuna)	113,7	67,1
(g)	Investicije po zaposlenom (u kunama)	9.380,0	5.840,0

I ova grana bi se mogla pridružiti prethodnoj kao grana koja nešto uspješnije provodi restrukturiranje: fizički obujam proizvodnje pokazuje vidljiv rast, a isto tako, uz oscilacije, i izvoz. Dobit je u obje godine bila negativna, ali se stanje poboljšava, investicije su se približile razini amortizacije, a investicije po zaposlenom su nešto ispod prosjeka za cijelu prerađivačku industriju.

5.9. Opća slika izvoza prerađivačke industrije

Opća slika izvoza prerađivačke industrije u razdoblju 1994-1997 upućuje na zaključak o stagnantnosti: nakon porasta (dolarske) vrijednosti izvoza u 1995, dolazi do smanjivanja u slijedeće dvije godine, pa je vrijednost izvoza u 1997. bila praktički jednaka onoj iz 1994. Isti zaključak se odnosi i na osam najzastupljenijih grana u izvozu na koje otpada preko 3/4 vrijednosti izvoza prerađivačke industrije. Razdoblje promatranja je prekratko da bi se mogao izvesti pouzdaniji zaključak o tome da li će se silazna tendencija iz posljednje dvije godine nastaviti (tim više što su se u tom razdoblju uspostavile za nas nepovoljne promjene međuvalutnih odnosa koje se mogu i promijeniti) ili se radi o stagnaciji koja je rezultat produljenog restrukturiranja. I među granama koje su najznačajniji

izvoznici prerađivačke industrije, opažaju se neke razlike. U traženju odgovora na pitanje koji su uzroci tih razlika, odnosno, kakva bi se kretanja mogla očekivati u tim granama u slijedećem razdoblju, razmotrili smo neka važna obilježja poslovanja kao npr.: profitabilnost, investicije te kretanje narudžbi za izvoz.

Kao što smo naprijed iznijeli, gubici su u prerađivačkoj industriji u cjelini u 1995. i 1996. bili veći od dobiti. Ako se promatra dobit prije oporezivanja, slika je nešto povoljnija nego ako se promatra dobit poslije oporezivanja. Porez smanjuje dobit, odnosno povećava gubitke. Gubici u cijeloj prerađivačkoj industriji prije poreza iznosili su u 1995. 3.972,9 mil kuna, a u 1996. 3.324,2 mil. kuna (u 1996. su se smanjili za 648,5 mil. kuna ili za 16,3%). Nakon poreza, gubici su u 1995. iznosili 4.391,8 mil. kuna, a u 1996. 3.926,9 mil. kuna. (Smanjenje od 464,9 mil. kuna ili 10%) Iako je, dakle, u 1996. u odnosu na 1995. došlo do smanjenja gubitaka u prerađivačkoj industriji, smanjenje je relativno veće prije poreza nego nakon poreza. Drugim riječima, porezni sustav, u prosjeku, nije djelovao neutralno već produbljavao gubitke, iako je broj grana koje imaju pozitivnu dobit, odnosno gubitke, jednak prije i poslije oporezivanja (vidi Tablice 9 i 10 u Prilogu). Od 8 najzastupljenijih grana u izvozu, samo su dvije grane, Proizvodnja električne i optičke opreme i Proizvodnja kemikalija, kem. proizvoda i umjetnih vlakana, imale u obje promatrane godine pozitivnu neto dobit nakon poreza. Dvije grane, Proizvodnja hrane, pića i duh. proizvoda te Proizvodnja tekstila i tekst. proizvoda, su imale pozitivnu neto dobit u 1995., a negativnu u 1996. godini, dok su preostale četiri grane u obje godine imale negativnu neto dobit, odnosno, gubitak veći od dobiti.

Grana DL, Proizvodnja električne i optičke opreme, po svim obilježjima pruža izgled ekspanzije proizvodnje i izvoza u budućem razdoblju. Stope realnog rasta proizvodnje i izvoza bile su u sve tri godine (1995-1997.) pozitivne i relativno visoke, dobit je bila pozitivna, a investicije zadovoljavajuće visoke. Slično je i s granom DG, Proizvodnja kemikalija, kem. proizvoda i umjetnih vlakana, koja je, doduše u 1996. i 1997. imala opadajuće stope rasta izvoza i obujma proizvodnje, ali je dobit bila

pozitivna, a investicije, i u odnosu na amortizaciju i po zaposlenom, nadprosječno visoke. Grana, koja bi po razmatranim pokazateljima, također trebala ostvariti ekspanziju izvoza je DA. Proizvodnja hrane, pića i duh. proizvoda. Stopa rasta fizičkog obujma proizvodnje je, doduše, u 1997. opala, stope rasta izvoza se smanjuju u 1996. i 1997., a dobit je iz pozitivnog područja u 1995. također prešla u negativno u 1997., što indicira da su se uvjeti poslovanja u posljednje dvije godine pogoršali. No, investicije su u toj grani natprosječno visoke, što bi moglo stvoriti uvjete za ekspanziju u slijedećim godinama. Na te tri grane otpadalo je 1994. 28,9%, a 1997. 32,3% izvoza prerađivačke industrije. Grana DD, Prerada drva i proizvoda od drva je u razdoblju 1995-1997. imala vrlo neujednačena kretanja, pa je teško izvući neki pouzdaniji zaključak. Ostale grane bilježe prema promatranim pokazateljima uglavnom nepovoljne tendencije. To se posebno odnosi na grane DB, Proizvodnju tekstila i tekstilnih proizvoda (koja inače zauzima prvo mjesto po udjelu u izvozu industrije, te nadasve granu DC, Proizvodnju kože i proizvoda od kože, koja još uvijek drži relativno visok udio u izvozu industrije (7,4%) ali se pomalo gasi.

Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti da se proces restrukturiranja u granama prerađivačke industrije odvija s obilježjima stagnacije ili opadanja, a da se tek kod dvije ili tri grane može u bližoj budućnosti očekivati održivo oživljavanje.

Interesantno je da na ovakve zaključke upućuju i rezultati konjunktornog testa¹¹. Od osam grana najzastupljenijih u izvozu, samo je kod grane DL Proizvodnja električne i optičke opreme u cijelom razdoblju testiranja saldo ekstremnih odgovora o kretanju narudžbi za izvoz bio pozitivan. (To znači da je postotak odgovora koji je navodio da su narudžbe za izvoz relativno visoke bio veći od postotka odgovora koji su navodili da su narudžbe preniske.) Povremeno se je takav rezultat javljao i kod grane DG Proizvodnja kemikalija (vidi Tablicu 3).

---

¹¹ Konjunktorni test, na kvartalnoj osnovici, redovito provodi Centar za istraživanje konjunktura Privrednog vjesnika od polovice 1995. godine. Rezultati se objavljuju u Privrednom vjesniku.

Tablica 3.
**SALDA ODGOVORA KONJUNKTURNOG TESTA
 O KRETANJU NARUĐBI ZA IZVOZ (KVARTALI)**

	1995.				1996.				1997.					
	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
1. Proizv.hrane, pića i duh.pr.	-9,3	-30,1	+1,0	-10,1	+50,9	-9,9	-16,8	-40,8	-5,3	-52,3				
2. Proiz.tekstila i tekstilni proizvoda	-21,6	-1,1	-58,3	-23,3	-26,4	-22,9	-13,0	-49,9	-57,1	-48,0				
3. Proiz.kože i proizv. od kože	0,0	+94,8	-97,2	-46,3	-5,4	-11,8	-48,7	-37,0	-10,1	0,0				
4. Prerada drva i proizv. od drva	+5,3	-100,0	-38,4	-100,0	-14,8	-84,5	-75,3	-72,2	-43,3	-82,5				
5. Proiz.kemikalija i kem.proizv.	+90,8	+91,1	+10,4	-48,4	-14,4	-13,1	-46,2	-15,6	-41,7	+32,7				
6. Proiz.strojeva i uređaja	-47,1	-58,9	-29,2	-54,2	-30,0	-40,4	-92,5	-23,4	-45,4	-34,2				
7. Proizv. elektr. i opt. opreme	+23,8	+10,6	+1,8	+48,2	+43,0	+42,3	+27,6	+28,6	-10,0	+41,6				
8. Proizv. prometnih sredstava	-82,8	-73,9	-34,9	-96,6	+4,1	-29,6	-46,2	-62,0	+7,3	-6,9				
9. Vrijednost izvoza 8 grana (mil.\$)	874,2	813,4	796,0	795,0	694,7	806,8	849,3	717,7	738,1	695,8				
10. Ukupna vrijednost robnog izvoza Hrv. (mil.\$)	1177,4	1090,4	1082,1	1080,2	1058,4	1291,2	1195,8	1015,4	1045,1	1084,5				

Napomena: Saldo (S) čini postotnu razliku između ponderiranih ekstremnih odgovora (poboljšanje-pogoršanje). Rezultat "0" označava da su ponderirani ekstremni odgovori jednaki.

Izvor podataka o izvozu robe: Državni zavod za statistiku RH.

Razlozi koji u brojnim firmama i granama uzrokuju stagnaciju, gubitke i niske razine investicija su nesumnjivo veoma raznoliki. Oni imaju i mikroekonomska i makroekonomska obilježja. Zbog visoke koncentracije ponude i izvoza, bilo bi interesantno, a tehnički i izvodivo, izvršiti analizu poslovanja niza najvećih firmi u svakoj od važnijih izvoznih grana. Posebno bi bilo interesantno učiniti analize utjecaja privatizacije na rast fizičkog obujma proizvodnje, izvoza, kao i na profitabilnost i investicije. U nastavku ćemo pažnju posvetiti mogućim utjecajima makroekonomske politike na izvozne performance prerađivačke industrije.

6. MAKROEKONOMSKA POLITIKA I IZVOZ PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

U svakoj tržišnoj privredi makroekonomska politika utječe na ritam proizvodnje i izvoza. U tom smislu makroekonomska politiku čini skup mjera monetarne, fiskalne, valutne, zaštitne politike i politike dohodaka. O makroekonomskoj politici i njenom utjecaju na proizvodnju i kretanje vanjskotrgovinske razmjene Hrvatske, vodi se kod nas rasprava praktički od samog proglašenja Programa stabilizacije krajem 1993. Posebno kontroverzno pitanje je pitanje tečaja, njegove razine, odnosno, "precijenjenosti" te utjecaja tečaja na proizvodnju i izvoz.

S jedne strane se ističe kako se tečaj kod nas formira na tržištu pod utjecajem ponude i potražnje, te stoga ima obilježje ravnotežnog tečaja, koji je jedino primjeren tržišnoj privredi, a s druge se pak navodi da takvo formiranje tečaja, u uvjetima rasta troškova i cijena, vodi stalnom rastu precijenjenosti domaće valute i, konsekventno, stimuliranju uvoza a destimuliranju izvoza.

Iskustvo mnogih zemalja (npr. SAD) pokazuje da tečaj može biti ravnotežan, a da je domaća valuta pri tom precijenjena ili podcijenjena. Početkom 80-ih SAD su povećale kamatne stope (da bi stišale rast

cijena) što je rezultiralo povećanom potražnjom za dolarima i jačanjem dolara u odnosu na ostale valute. Dolar je postao znatno precijenjen pa su se mnogi počeli plašiti "tvrdog prizemljenja" (hard landing) dolara. Početkom 90-ih, kad je dužnička kriza već bila zaboravljena, došlo je ponovno do znatnog priliva kapitala u zemlje Južne Amerike, pa i u dobar dio europskih postsocijalističkih zemalja. To je utjecalo na rast precijenjenosti domaćih valuta i produbilo probleme izvozne konkurentnosti. Male zemlje su pri tom mnogo podložnije nepovoljnim utjecajima kretanja kapitala nego velike zemlje. Priliv kapitala, koji u većoj privredi može biti sasvim nezamjetljiv, u maloj privredi može izazvati kaos na deviznom tržištu i u monetarnoj politici. Zbog toga su potrebni obrambeni mehanizmi. Oni se mogu konstruirati i na makroekonomskoj i na mikroekonomskoj razini. Na makroekonomskoj razini u obliku kontrole priliva i upotrebe kapitala iz inozemstva, a na mikroekonomskoj, u traženju ušteda i smanjivanju troškova (što zahtijeva i sredstva i vremena) Naravno, i na makroekonomskoj razini se može utjecati na smanjivanje troškova privrede: u prvom redu smanjenjem porezne presije, industrijskom politikom (obrazovanje, financiranje prekvalifikacije, istraživanja i sl.)

Da li je naša valuta precijenjena? Kod nas se u načelu primjenjuje mehanizam slobodnog formiranja tečaja. Tečaj kune se formira na temelju odnosa ponude i potražnje i stoga ima ravnotežni karakter. Istina, zbog toga što u nekim razdobljima ponuda deviza obilno premaši potražnju (za vrijeme ljeta ili realizacije nekog stranog kredita) s prijatnom produbljenom aprecijacijom kune, centralna banka intervenira povećavajući rezerve. Takav režim ravnjanja tečajem se često naziva "prljavo fluktuiranje" ("dirty float"). I uz takve intervencije centralne banke, kuna je u razdoblju 1994-1997. ojačala u odnosu na njemačku marku za oko 4%. (prosječni srednji devizni tečaj HNB kune prema DEM u 1994. iznosio je 3,692, a u 1997., 3,5559) Ako uzmemo u obzir da je kumulativni rast cijena kod nas u tom razdoblju (cijene na malo ili implicitni deflator BDP-a) iznosio oko 12% do 14%, a da je nešto manji rast cijena bio zabilježen kod naših partnera, kuna je u razdoblju 1994-

1997. "ojačala" za neki, vjerojatno ne suviše veliki, postotak. Znatno ozbiljnije precjenjivanje domaće valute dogodilo se u relativno kratkom razdoblju, u svega nekoliko mjeseci neposredno poslije proglašenja Programa stabilizacije u listopadu 1993. Programom je domaća valuta u odnosu na njemačku marku devalvirana za oko 20% (4.444), a cijene su neposredno nakon toga porasle između 28% i 38%. (Cijene na veliko, odnosno na malo.) Budući da je nakon toga došlo do stabiliziranja cijena, potražnja za realnim novcem je porasla, koeficijent obrta novca se smanjio, a u uvjetima suzdržane remonetizacije, tečaj domaće valute se počeo vraćati prema pretprogramskoj razini. Nastao je ozbiljan jaz precijenjenosti domaće valute iako je tečaj u osnovi ostao ravnotežan. Ta pojava je nesumnjivo bila glavni razlog rasprava o precijenjenosti domaće valute, koja praktički traje od implementacije stabilizacijskog programa.

Problem ocjene precijenjenosti domaće valute može se gledati i iz drugog ugla. Ukoliko su cijene i tečaj stabilni, a dolazi do rasta troškova, prvenstveno troškova rada i poreza, dolazi i do implicitnog precijenjivanja domaće valute. Kod nas je, kao što je već naprijed navedeno, rast troškova rada (bruto plaće) bio u razdoblju 1994-1997. izuzetno brz. Bruto plaće su u tom razdoblju porasle za više od 60% ili gotovo dvostruko više od porasta proizvodnosti rada. Istovremeno, raslo je i porezno opterećenje. Dostignuto porezno opterećenje opće države (oko 47% BDP-a) kod nas spada među najviša opterećenja u zemljama sličnih nama članicama EU, ali i postsocijalističkim zemljama.¹²

Ovakva kretanja troškova rada i poreza u uvjetima precijenjenosti domaće valute stvorili su konzistentni makroekonomski model u kojem domaća potrošnja (u prvom redu osobna i javna) može rasti brže od rasta BDP-a, rezultirajući u odgovarajućem rastu platnobilančnog deficita, a da se pri tom ne remeti stabilnost tečaja i cijena. Deficit u

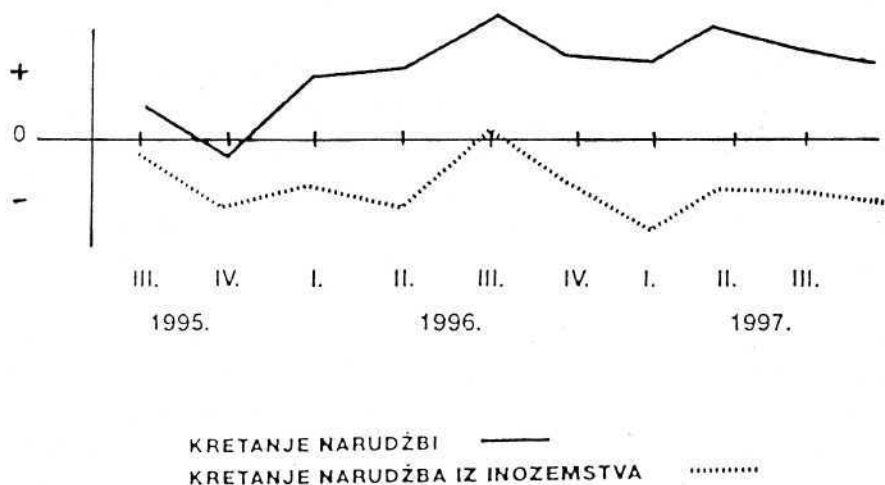
---

¹² Vidi npr. Granice javnog duga, Ekonomski institut Zagreb, prosinac 1997. str. 25.

platnoj bilanci je doista nužan u zemlji s niskom štednjom, ukoliko se želi ubrzati investicije i rast. No, struktura naše platne bilance pokazuje da je rast investicija najmanje "zaslužan" za kreiranje deficita. Budući da tečaj, iako ravnotežan u sve većoj mjeri precijenjuje domaću valutu, konkurentnost izvoznika na stranim tržištima mora opadati. Međutim, ako se prihvati ocjena da je domaća valuta precijenjena, ne slijedi odmah zaključak da lijek treba tražiti u devalvaciji. To se, doduše, može dogoditi i spontano, naravno kao vrlo nepoželjan scenarij, ukoliko deficit bude i dalje rastao, a pojave se teškoće u njegovom financiranju. U sadašnjim uvjetima, može se ocijeniti, da devalvacija, sama po sebi, ne bi donijela rješenje, a utjecala bi na ubrzanje rasta cijena. Kao alternativu, trebalo bi najprije promijeniti sklonost prema prebrzom rastu neinvesticijske domaće potrošnje, (što znači smanjenje porezne presije i zaustavljanje rasta troškova rada iznad rasta proizvodnosti), a zatim i koncipiranje suvremene industrijske politike kojom bi se pomoglo posustaloj proizvodnji da krene na put oživljavanja kao i na pomoć pri otvaranju pristupa novim tržištima, smanjivanju svih vrsta rizika itd. No, ni u makroekonomskoj politici i makroekonomskom okruženju ne leže svi problemi. I na mikroekonomskoj razini bi se trebalo dosta toga dogoditi što bi vlasnike pretvorilo u stvarne poduzetnike koji maksimiraju dobit i dugoročnu sigurnost i rast. Istini za volju, rast domaće potražnje dao je određeni poticaj domaćoj ponudi. Oživljavanje proizvodnje prerađivačke industrije u posljednje dvije godine treba nesumnjivo u najvećoj mjeri pripisati oživljavanju domaće potražnje. No, trajni i zadovoljavajuće visoki rast, posebno u maloj otvorenoj privredi, nezamisliv je bez ekspanzije izvoza. Da postoji ozbiljan raskorak između potražnje na domaćem i svjetskom tržištu, ponovno upućuju rezultati konjunkturog testa. Ocjene privrednika o kretanju narudžbi u posljednje tri godine nalaze se u pozitivnom, a ocjene o kretanju narudžbi za izvoz, u negativnom području (vidi sliku 1).

Slika 1.
**SALDA ODGOVORA KONJUKTURNOG TEKSTA
 O KRETANJU UKUPNIH NARUDŽBI I NARUDŽBI
 ZA IZVOZ**

7. ZAKLJUČAK

Izvozne mogućnosti Hrvatske zavise u prvom redu od kapaciteta prerađivačke industrije da poveća proizvodnju, kvalitetu proizvoda i konkurentnost na svjetskom tržištu te otvaranja nesmetanog pristupa novim tržištima. Dobar dio tih pretpostavki leži izvan utjecaja same prerađivačke industrije. Zbog toga je prerađivačkoj industriji potrebna pomoć: od diplomatske (radi otvaranja slobodnog pristupa novim tržištima) do strateške makroekonomske politike. Provedena analiza ukazuje da je sadašnje stanje poslovanja prerađivačke industrije loše.

Nakon dezinvestiranja tijekom 80-ih godina i ratnih razaranja početkom 90-ih prerađivačka industrija ima oronuo kapital koji zahtjeva znatna nova ulaganja. Analiza raznih pokazatelja poslovanja pokazuje da su u najvećem dijelu industrije gubici veći od dobiti, da su investicije veoma niske, a rast troškova i precijenjenosti domaće valute dodatno smanjuju konkurentnost i profitabilnost izvoza. Uz iznimku dvije ili tri grane koje pokazuju uspješno restrukturiranje, relativno visoke investicije i rast proizvodnje i izvoza, može se ocijeniti da će pretežni dio industrije teško biti u stanju, bez radikalnijih makroekonomskih i mikroekonomski promjena, preokrenuti trendove i stati na put održivog rasta proizvodnje i izvoza.

PRILOG

Tablica 1.
INDEKSI FIZIČKOG OBUJMA PROIZVODNJE PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

		1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
DA	Proiz.hrane, pića i duh.pr.	100,0	79,5	71,5	63,6	66,3	67,9	70,0	65,2
DB	Proiz.tekstila i tekst.proiz.	100,0	72,4	63,8	63,9	59,9	55,1	47,6	49,3
DC	Proiz.kože i proizvodi od kože	100,0	48,6	41,4	44,1	41,7	32,9	28,7	26,8
DD	Proizv.drva i proizvodi od drva	100,0	64,8	67,2	68,9	62,4	57,8	62,0	70,9
DE	Proizv.papira, izdav.tisak	100,0	71,0	59,6	58,5	60,2	60,2	58,4	80,7
DF	Proizv.koksa i naft.derivati.	100,0	69,7	59,4	66,0	64,9	74,6	71,6	60,6
DG	Proiz.kemikal. i kem.proiz.	100,0	75,1	69,2	62,5	64,7	65,9	64,3	64,0
DH	Proiz.proiz.od gume i plast.mat.	100,0	62,0	46,4	43,8	45,7	44,7	42,2	48,3
DI	Proizv.ostalih nemet.miner.pro.	100,0	76,6	60,4	57,6	61,7	61,7	74,2	65,9
DJ	Proizv.metala i proiz.od metala	100,0	67,5	47,8	40,8	39,3	35,0	33,4	40,3
DK	Proizv.str.i uređaja D.N.	100,0	57,6	36,0	31,1	26,1	30,3	28,7	35,1
DL	Proiz.elekt.r optičke opreme	100,0	70,9	61,8	57,9	52,5	54,4	56,9	58,8
DM	Proizv.promet.sredstava	100,0	69,6	58,3	47,3	41,6	41,4	50,0	63,1
DN	Ostala prerad. indust. D.N.	100,0	69,7	57,4	56,4	52,5	49,0	48,4	63,6
D	PRERAĐIV.INDUSTRIJA	100,0	69,9	58,8	54,7	53,4	53,2	53,9	56,0

Izvor: Statistički ljetopis 1997, Državni zavod za statistiku Zagreb, str. 248. i Priopćenje državnog zavoda za statistiku od 19.01.1998. (naše svodjenje s 23 na 14 grana).

Tablica 2.
BRUTO DOMAĆI PROIZVODI
PROCJENA U STALNIM CIJENAMA 1990. (STRUKTURA)

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
Industrija i rudarstvo	26,0	23,4	22,6	21,5	20,8	20,5	20,3
Poljoprivreda i ribarstvo	8,3	9,6	9,5	10,0	9,6	9,5	9,2
Šumarstvo	1,0	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,0
Vodoprivreda	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Građevinarstvo	5,4	4,8	3,0	2,6	2,6	2,6	3,2
Promet i veze	6,8	6,8	6,6	6,3	6,3	6,3	6,4
Trgovina	15,0	14,1	14,5	15,0	15,3	16,2	16,3
Ugostiteljstvo i turizam	4,6	2,3	2,5	2,8	3,7	3,3	4,2
Obrtništvo	3,7	4,3	4,5	4,6	4,7	4,9	4,8
Stambeno-komunalne djel.	9,0	10,2	10,7	10,7	10,7	10,7	10,4
Financijske i druge usluge	3,2	3,6	3,9	4,0	3,8	3,9	3,6
Obrazovanje i kultura	6,2	7,3	7,8	8,0	8,0	7,8	7,6
Zdravst.zašt. i soc.skrb	5,8	6,8	7,5	7,7	7,5	7,2	7,0
Javna uprava	4,6	5,3	5,4	5,4	5,4	5,6	5,6
UKUPNO	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Statistički ljetopis 1997, Državni zavod za statistiku, Zagreb, str. 167.

Tablica 3.
ZAPOSLENOST U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

		1994.		1995.		1996.		X 1997.*	
		Zaposl.	Index	Zaposl.	Index	Zaposl.	Index	Zaposl.	Index
DA	Proiz.hrane,pića i duh.pr.	49.740	100,0	51.244	103,0	50.298	101,0	50.801	100,5
DB	Proiz.tekst.i tekst.proiz.	56.750	100,0	54.626	96,3	48.742	85,9	44.794	91,9
DC	Proiz.kože i proiz. od kože	15.746	100,0	14.794	94,0	18.464	117,3	15.362	83,2
DD	Proizv.drva i proizv.od drva	13.110	100,0	12.284	93,7	11.491	87,7	10.652	92,7
DE	Proiz.papira,izdavašt.,tiskar.	16.114	100,0	21.897	136,4	14.988	93,0	13.159	87,8
DF	Proiz.koksa, naftnih deriv.	18.037	100,0	17.675	98,0	17.307	96,0	17.359	100,3
DG	Proiz.kemikal.i kem.proiz.	20.643	100,0	21.051	102,0	20.068	97,2	17.840	88,9
DH	Proiz.proiz.od gume i plast.	8.632	100,0	8.081	93,6	8.926	103,4	9.561	120,0
DI	Proiz.ost.nemetal.min.proiz.	17.855	100,0	17.381	97,3	15.822	88,6	14.477	91,5
DJ	Proizv.met. i proizv.od met.	34.087	100,0	31.670	92,9	25.895	76,0	22.529	87,0
DK	Proizv.str.i uređaja D.N	17.848	100,0	15.570	87,2	15.432	86,6	14.645	94,9
DL	Proiz.elekt.r. i opt. opreme	24.970	100,0	22.311	89,3	21.256	85,1	22.765	107,1
DM	Proizv.promet.sredstava	21.558	100,0	17.634	81,8	19.719	91,5	17.136	86,9
DN	Ostala prerad.ind.D.N.	18.277	100,0	17.463	95,5	16.394	89,7	14.459	88,2
D	PRERAĐIVAČKA INDUSTR.	333.367	100,0	323.681	97,1	304.802	91,4	285.295	85,5

* Procjena izvršena na temelju podataka za 10 mjeseci

Izvor: DSZ

Tablica 4.
UKUPNI PRIHOD PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

- u mil. kuna -

		1994.		1995.		1996.	
DA	Proizv.hrane,pića i duh.proiz.	15.366,6	100,0	18.295,2	119,1	19.064,4	124,4
DB	Proiz.tekstila i tekst.proizv.	4.604,2	100,0	4.700,2	102,1	4.577,2	99,4
DC	Proiz.kože i proizv.od kože	1061,1	100,0	1.096,2	151,9	1.049,7	98,9
DD	Proiz.drva i proizv. od drva	1.945,0	100,0	2.012,4	103,5	2.331,4	119,9
DE	Proiz. papira; izdavaštvo,tisk	3.289,9	100,0	6.374,7	193,8	3.879,9	117,9
DF	Proizv.koksa, naftnih derivata	10.772,8	100,0	9.489,8	88,1	10.105,7	93,8
DG	Proiz.kemikal. i kem. proizv.	6.417,7	100,0	8.045,0	125,4	8.554,0	133,3
DH	Proiz.proizv. od gume i tek.	1.816,2	100,0	2.135,0	117,5	2.503,0	137,8
DI	Proizv.ostalih nemet.min.pr.	2.914,5	100,0	3007,5	103,1	3.646,0	125,1
DJ	Proiz.metala i proizv.od metala	4.815,9	100,0	5.444,6	113,1	6.122,7	127,1
DK	Proizv.strojeva i uređ.D.N	2.311,7	100,0	2.351,8	101,7	2.883,8	124,7
DL	Proiz.elekt.r. i optičke opr.	4.621,7	100,0	5.019,8	108,6	5.598,4	121,1
DM	Proizv.prometnih sredstava	4.622,0	100,0	2.508,2	54,3	3.980,5	86,1
DN	Ostala preradiv. izd.D.N.	2.204,7	100,0	2.426,2	110,0	2.680,1	121,6
D	PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	66.764,2	100,0	72.905,8	109,2	76.976,8	115,3

Izvor: ZAP

Tablica 5.
KONCENTRACIJA PONUDE U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI HRVATSKE*

% svih firmi	1994.			1995.			1996.		
	Ukupni prihodi	Zaposleni	Dobit	Ukupni prihodi	Zaposleni	Dobit	Ukupni prihodi	Zaposleni	Dobit
10%	75,50	67,13	78,54	76,81	67,89	78,19	77,09	69,56	80,39
20%	87,37	84,30	86,69	87,78	84,07	86,80	87,84	84,73	87,95
30%	92,48	91,16	90,85	92,49	90,72	91,27	92,60	91,11	91,93
40%	95,26	94,56	93,91	95,13	93,89	93,84	95,16	93,97	94,39
50%	96,91	96,33	95,84	96,77	95,83	95,76	96,78	95,85	96,24
60%	97,99	97,78	97,06	97,88	97,18	97,06	97,91	97,26	97,43
70%	98,76	98,53	98,12	98,67	98,25	98,12	98,69	98,25	98,32
80%	99,30	99,16	98,89	99,24	98,95	98,86	99,26	98,99	99,10
90%	99,71	99,64	99,55	99,68	99,52	99,53	99,68	99,57	99,60
100%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: ZAP, završni računi

* Bez INE

Tablica 6.
**UDIO U UKUPNOM PRIHODU I IZVOZU PRVIH 10, ODNOSNO 20
 NAJVEĆIH FIRMI PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE HRVATSKE**

Grane prerađivačke industrije		Udio u ukupnom prihodu		Udio u izvozu	
		Prvih 10 firmi	Prvih 20 firmi	Prvih 10 firmi	Prvih 20 firmi
DA	Proiz.hrane,pića i duh.proiz.	40,8	56,9	50,3	68,7
DB	Proiz.tekstila i tekstil.proiz.	33,9	48,1	44,9	61,4
DC	Proizv.kože i proizvod.od kože	56,4	74,2	74,4	94,1
DD	Proizv.drva i proizvod.od drva	24,1	37,6	23,9	36,9
DE	Proiz.papira,izdavašt.tisak	28,5	36,3	76,8	86,8
DF	Proiz.koksa,naftnih derivata	100,0	100,0	100,0	100,0
DG	Proiz.kemikalija i kemij.proiz.	82,3	90,4	94,6	99,2
DH	Proizv.proizv.od gume i plast.	46,7	64,3	56,6	74,0
DI	Proizv.ostalih nemetl.mineral.pr.	46,3	63,4	71,7	87,4
DJ	Proiz.metala i proizvod.od metala	35,5	46,4	38,6	50,6
DK	Proiz.strojeva i uređaja D.N.	40,5	54,8	32,1	44,1
DL	Proizv.elekt. i opt.opreme	44,3	53,9	74,1	83,1
DM	Proizv.promet.sredst.	71,8	83,8	25,5	28,5
DN	Ostala prerađivačka ind.	39,2	54,3	44,9	61,6

Izvor: ZAP, završni računi i Državni zavod za statistiku.

Tablica 7.
AMORTIZACIJA U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI 1995. i 1996.

(iznosi: u 000 kn)

PODRUČJE I PODPODRUČJE NKD	NAZIV	AMORTIZACIJA	
		1995.	1996.
D	Prerađivačka industrija	5.920.246	4.570.341
DA	Proizv.hrane, pića i duhanskih proizvoda	883.171	959.201
DB	Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda	252.695	228.968
DC	Proizvodnja kože i proizvoda od kože	53.917	51.488
DD	Prerada drva i proizvodi od drva	117.832	107.735
DE	Proizvodnja papira, izdavaštvo, tiskarstvo	275.888	282.800
DF	Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva	1.596.637	899.494
DG	Proizvodnja kemikalija, kemijskih proizvoda i umjetnih vlakana	597.761	423.151
DH	Proizvodnja proizvoda od gume i plastičnih masa	110.052	115.067
DI	Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	378.127	372.526
DJ	Proizvodnja metala i proizvod.od metala	855.786	346.357
DK	Proizvodnja strojeva i uređaja	209.164	175.072
DL	Proizvodnja električne i optičke opreme	238.425	251.187
DM	Proizvodnja prometnih sredstava	211.095	226.760
DN	Ostala prerađivačka industrija	139.695	130.533

Tablica 8.
INVESTICIJE I AMORTIZACIJA U PRERAĐIVAČKOJ INDUSTRIJI

- po zaposlenom i ukupno -

- u 000 HRK

	Investicije po zaposlenom			Ukupne investicije			Amortizacija	
	1995.	1996.	1997.*	1995.	1996.	1997.*	1995.	1996.
DA	21,41	18,06	28,99	1.097.260,7	908.608,1	1.458.506,0	883,2	959,2
DB	2,12	3,10	3,75	115.648,7	151.074,3	182.741,3	252,7	228,9
DC	1,56	1,40	1,55	23.091,3	25.824,0	28.650,9	53,9	51,5
DD	9,38	5,84	7,63	113.670,8	67.111,6	87.707,8	117,8	107,7
DE	8,21	9,06	11,24	176.755,2	135.767,4	168.471,5	275,9	282,8
DF	17,28	33,24	44,21	305.360,0	575.365,1	765.235,6	1.596,6	899,5
DG	14,45	20,17	32,56	303.764,4	404.809,3	653.428,4	597,8	423,2
DH	17,86	18,35	21,00	153.898,2	163.804,1	187.453,4	110,1	115,1
DI	28,66	17,18	22,21	502.367,6	271.901,4	351.494,9	378,1	372,5
DJ	15,63	6,86	4,88	505.831,0	208.800,1	148.646,0	855,8	346,4
DK	5,52	7,48	8,35	85.918,1	115.386,6	128.883,3	209,2	175,1
DL	10,98	10,46	41,09	246.758,1	222.390,8	873.379,0	238,4	251,2
DM	2,22	3,21	25,48	39.211,6	63.254,7	501.158,3	211,1	226,8
DN	2,93	3,87	6,07	51.287,3	63.484,4	99.624,5	139,7	130,5
D	11,45	10,92	18,27	3.729.664,5	3.378.768,2	5.651.908,5	5.920,2	4.570,3

* za 1997. su predviđanja

Izvor: Investicijski test, Privredni vjesnik, 5.01.1998., za amortizaciju, ZAP

Tablica 9.
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA: DOBIT - GUBITAK POSLIJE OPOREZIVANJA

	(mil. hrk)					
	Dobit poslije oporezivanja		Gubici poslije oporezivanja		Neto dobitak - gubitak poslije oporezivanja	
	1995.	1996.	1995.	1996.	1995.	1996.
DA	578,8	732,1	412,2	1.159,0	+166,6	-427,0
DB	82,7	162,1	298,5	221,6	-215,8	-59,5
DC	12,9	29,3	118,2	98,9	-105,3	-69,6
DD	29,7	68,4	144,6	115,3	-114,9	-46,9
DE	240,7	246,5	166,9	146,2	+73,8	+100,3
DF	-	-	1.202,3	2.124,5	-1.202,3	-2.124,5
DG	309,6	669,1	93,7	75,4	+215,9	+593,7
DH	32,2	74,9	82,1	139,3	-49,9	-64,4
DI	49,9	100,8	331,6	461,8	-281,7	-36,1
DJ	99,9	245,6	1.158,9	363,3	-1.059,0	-117,7
DK	62,3	66,0	354,4	292,1	-292,1	-226,1
DL	181,1	223,6	143,8	138,0	+37,3	+85,6
DM	26,6	49,4	1.462,1	1.147,8	-1.435,5	-1.098,4
DN	41,0	41,9	162,3	151,4	-121,3	-109,5
D	1.747,8	2.709,8	6.139,6	6.636,7	-4.391,8	-3.926,9

Izvor: ZAP

Tablica 10.
PRERADIVAČKA INDUSTRIJA: DOBIT - GUBITAK PRIJE OPOREZIVANJA

	Dobit prije oporezivanja		Gubici prije oporezivanja		Neto dobitak - gubitak prije oporezivanja	
	1995.	1996.	1995.	1996.	1995.	1996.
DA	723,6	910,1	417,7	1.159,0	+311,4	-248,9
DB	99,7	183,3	298,5	221,6	-198,4	-38,3
DC	16,2	33,3	118,2	98,9	-102,0	-65,6
DD	37,6	78,9	144,6	115,3	-107,0	-36,4
DE	304,7	316,8	166,9	146,2	+137,8	+170,6
DF	-	-	1.202,3	2.124,5	-1.202,3	-2.124,5
DG	385,3	840,3	93,7	75,4	+291,6	+764,9
DH	40,7	88,9	82,1	139,3	-41,4	+69,6
DI	55,7	114,6	331,6	461,8	-275,9	-347,2
DJ	123,2	277,1	1.158,9	363,3	-1.035,7	-86,2
DK	69,2	76,0	354,4	292,1	-285,2	-216,1
DL	225,1	285,6	143,8	138,0	+81,3	-147,6
DM	30,2	55,2	1.482,1	1.147,8	-1.431,9	-1.092,6
DN	47,4	50,2	162,3	151,4	114,9	-101,2
D	2.158,9	3.310,3	6.139,6	6.636,7	-3.972,9	-3.324,4

Izvor: ZAP